

кваліфікованим спеціалістам, створивши, таким чином, злиденні умови існування некваліфікованим робітникам. Робітники Турбівської цукроварні скаржилися, що їх заробіток становить лише 15 крб. на місяць: “Краще було б жити при старому режимі, – писали вони, – працювати по 14 годин на добу, і мати вдосталь хліба, ніж зараз працювати по 8 годин і відчувати скруту.” Скаржилися поденники Томашпільського, Тростянецького цукрових заводів, яким виплачували по 40 коп. на день¹⁷.

Потрібно зазначити, що на цьому ґрунті тривали постійні конфлікти між робітниками та адміністраціями як державних, так і приватних підприємств. У 1923 р. на підприємствах республіки виникало по 300-400 конфліктів щомісячно. Подільська губернія посідала перше місце по кількості конфліктів на приватних підприємствах – 78,5%¹⁸.

Громадсько-політичне життя робітничого класу Поділля повністю відображало стереотипи громадської поведінки, які були побудовані більшовиками в 20-ті роки. Яскравим свідченням тому є вказівка партії робітничим колективам губернії, як потрібно зустрічати новий 1924 р. Дослівно це звучало так: “В буржуазному світі Новий Рік як народне свято не відзначалось, а було лише п'ятикою і розгульством для панівних класів. Пролетарі ж дивляться на Новий Рік, як на перехід від одного етапу боротьби до другого. Маємо проводити цей день в складній і відповідальній роботі по зміцненню влади пролетаріату. Голос робітників має з усієї сили лунати не тільки на зборах, а також в своїй пресі.”¹⁹

Робітники Поділля залучаються до активної боротьби з релігією. Так, напередодні Пасхи 1924 р. на багатьох підприємствах губернії приймається рішення “що в недільний день Пасхи працювати, а днем відпочинку вважати понеділок”. Сьогодні такі дії можна оцінювати як атеїстичне мракобісся, тоді ж це було нормою життя “по-новому”²⁰.

У 20-х рр. значне місце у суспільно-політичному житті України посідає шефська робота на селі. На Поділлі одним з основних напрямків шефської допомоги робітничого класу була ліквідація неписьменності серед сільського населення. Шефські товариства організовували лікпункти в селах, постачали підручники, літературу, письмове приладдя, проводили місячники лікнепу.

Таким чином, робітники Поділля в період нової економічної політики відігравали значну роль у соціально-економічному та культурному житті краю. Порівняно молодий, але все зростаючий клас став центральною фігурою у радянській соціальній палітрі не лише регіону, а й країни в цілому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Воловик В. П. Соціально-економічне становище Поділля наприкінці XIX – початку XX століття. // Наукові записки ВДПУ. Серія: Історія. Випуск 2. – Вінниця. – 2000. – С.56; 2. Річняк Л. А. Скільки нас є. Демографічна ситуація у Вінницькій області. // Вінницька газета. – 2000. – 1 липня. – С.6; 3. Вивчай історію свого краю. – Вінниця. – 1964. – С.7; 4. Городецький С. Сільське господарство Поділля перед світовою війною. – Вінниця. – 1929. – С.7; 5. Там само. – С.49; 6. Весь Юго-Западный край. Справочная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям. – К., – 1913. – С.98; 7. Воловик В.П. Вказана праця. – С. 59.; 8. Там само; 9. Вивчай історію свого краю. – Вінниця. – 1964. – С.66; 10. Державний архів Вінницької області (ДАВО). – Ф. 314. – Оп. – 1. – Спр. 5. – Арк. 140; 11. ДАВО. – Ф. Р-965. – Оп. 5. – Спр. – 190. – Арк. 13; 12. Лойко О.Г. Професійна освіта на Вінниччині за часів непу. // Наукові записки ВДПУ. Серія: Історія. Випуск 3. – Вінниця. – 2001. – С.84; 13. Там само. – С.85; 14. Суровий А.Ф. Боротьба з безробіттям на Поділлі в 20-х роках. // Поділля у контексті української історії. – Вінниця. – 2001. – С.209; 15. ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. – 473. – Арк. 62; 16. Суровий А.Ф. Вказана праця. – С.211; 17. Шульга І.Г. Голод на Поділлі. – Вінниця. – 1993. – С.24; 18. Суровий А.Ф., Суровий О.А. Про класову боротьбу на підприємствах України в період непу. // Наукові записки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. Т. 2 (4). – Кам'янець-Подільський. – 1998. – С.182; 19. ДАВО. – Ф. 314. – Оп. 1. – Спр. 3 – Арк. 119; 20. Там само. – Спр. 5. – Арк. 112.

О.Г. Лойко

ЛІКВІДАЦІЯ НЕПИСЬМЕННОСТІ НА ВІННИЧЧИНІ В ПЕРІОД НЕПУ

Соціально-економічна і суспільно-політична обстановка, що склалась у 1921-1927 рр. у країні, сприяла активному проведенню роботи по ліквідації неписьменності на Вінниччині.

Політика так званого “воєнного комунізму”, що була викликана надзвичайними умовами захисту новоутвореної держави, виконала свою місію. По закінченню громадянської війни вона не могла забезпечити піднесення продуктивних сил, залучення широких мас населення до проведення корінних перетворень в галузі народного господарства. Ось чому в країні почала впроваджуватись нова економічна політика, яка була розрахована на подолання розрухи, створення фундаменту економіки, що забезпечила б подальший розвиток важкої індустрії, встановлення економічного зв'язку між містом і селом, зміцнення союзу робітничого класу і селянства. Нова економічна політика сприяла всебічному розвитку кооперації, торгівлі, використанню матеріальних стимулів і господарського розрахунку. Успішне виконання завдань непу безпосереднім чином залежало від ліквідації культурної відсталості населення.

Трудове населення Вінниччини активно відгукнулося на заходи держави по ліквідації неписьменності. Думка про те, що неписьменність – головний ворог освіти, прогресу, культури, була досить поширеною серед населення Вінниччини. Так, робітничі Жмеринського повіту на одних із своїх зборів, розуміючи, що темнота та неписьменність – це найгірші вороги трудящих, виділили одну робітницю в комісію по ліквідації неписьменності і дали їй наказ в найкоротший термін ліквідувати свою неписьменність.¹

В грудні 1921 р. на Вінниччині створюється надзвичайна комісія по ліквідації неписьменності.² Тоді ж було розроблено план ліквідації неписьменності серед робітників, а також мобілізовано 756 чоловік для підготовки їх викладачами в школи для неписьменних, проведено облік неписьменного населення на всіх підприємствах та установах, створювалися ліквідпункти неписьменності.³

Велика увага приділялась ліквідації неписьменності серед дітей. Так, вже в травні 1921 р. на Вінниччині було організовано додаткові школи для дітей віком від 11 до 15 років для ліквідації неписьменності. Заняття в цих школах проводились у вільні від занять години. Кожна група дітей нараховувала 25-30 осіб. Загальна тривалість навчання становила 12 місяців. Навчальний план передбачав вивчення рідної мови, математики, природознавства і суспільствознавства.⁴

Найкращих результатів по ліквідації неписьменності було досягнуто в селі Теплівка Ямпільського повіту, де на осінь 1921 р. залишилося лише 5 неписьменних дітей. Село Теплівку за такі результати було занесено на Червону дошку пошани.⁵

Робота по ліквідації неписьменності проводилась під контролем і матеріальним забезпеченням держави. Проте розруха, голод не давали змоги здійснювати це. Трудящі розуміли всі складності того періоду і всіляко підтримували роботу по ліквідації неписьменності коштами, продуктами харчування, утримували учителів, сприяли організації навчального процесу. Одноразові грошові збори були проведені по всій Вінниччині. Це дало змогу вже з січня 1922 р. організувати школи по ліквідації неписьменності у м. Вінниці – 25 шкіл, Брацлавському повіті – 14, Гайсинському – 47, Жмеринському – 19, Могилівському – 18 і т.д.⁶

З початку 1923 р. у всіх повітах Вінниччини пошавляється робота по ліквідації неписьменності під заклик до 10-ої річниці Жовтневої революції ліквідувати неписьменність серед населення віком від 18 до 25 років.⁷ І цей процес набирає масового характеру. Зростає кількість лікнепів, їх слухачів. Так, дані засвідчують, що у квітні 1923 р. в Гайсинському повіті працювало 55 лікнепів з кількістю слухачів 4073, у Вінницькому – 45.⁸ В листопаді 1923 р. сесія ВУЦВК встановила остаточний термін ліквідації неписьменності серед членів профспілок, незаможних селян, допризовників – до 1 травня 1925 р.⁹

Для організації шкіл та пунктів по ліквідації неписьменності органам народної освіти дозволялося використовувати приміщення політосвітніх закладів, приватні будинки, церкви, каплиці, синагоги, будинки радянських установ тощо. Так, у селі Самчинці Брацлавського району сількомнезам за допомогою Брацлавського райкомнезаму виселив ксьондза Люблинського з його костельного будинку і відкрив там школу для ліквідації неписьменності.¹⁰

Школи та пункти по ліквідації неписьменності створювались при трудшколах, сільбудах, хатах-читальнях, сільських комнезамах і навіть при дитячих яслах. Наприклад, 29 березня 1921 р. в Гайсинській окрузі при сільських комнезамах відкрились курси для ліквідації неписьменності, а при трудшколі у селі Бондурів було відкрито ліквідпункт, який відвідувало 30 допризовників.¹¹

Значну допомогу надавали лікнепам різноманітні установи, організації, навіть навчальні заклади. Так, у квітні 1924 р. Вінницька книгарня книгоспілки передала товариству ліквідації неписьменності округи набір шкільного приладдя для п'яти ліквідпунктів та закликала до такої ж акції інші книгарні та папірні міста Вінниці.¹²

В селах лікнепи функціонували за кошти трудшкіл, які їх підтримували і витрачали на них свої гроші. В період, коли за певних причин державне і місцеве асигнування було недостатнім, селяни самі збирали гроші чи продукти, наймали вчителів і організовували навчання з неписьменними. Так ліквідація неписьменності набрала масового характеру.

Найпоширенішою і найбільш масовою формою навчання на селі в школах та лікнепах було групове навчання, де неписьменний протягом трьох-восьми місяців навчався грамоти.¹³ Наприклад, ліквідація неписьменності у Літинському районі Вінницької округи почалася в листопаді 1924 р., а вже в лютому 1925 р. було зроблено перший випуск і відразу ж набрало нових, які мали закінчити навчання 1 травня.¹⁴

Застосовувався й індивідуальний метод навчання, коли один письменний навчав кількох неписьменних. У школах та пунктах ліквідації неписьменності навчалися люди віком від 16 років і більше.¹⁵

Ліквідація неписьменності проводилась не тільки серед українського населення, але й серед інших національностей, що проживали у селах Поділля, тому створювались польські, російські, єврейські пункти. Ліквідація неписьменності серед неукраїнського населення проводилась рідною мовою. В окремих з них заняття проводились і українською мовою.

До справи ліквідації неписьменності широко залучалися учителі. Деякі з них були справжніми ентузіастами своєї справи. Так, справжнім бійцем з неписьменністю був гранівський учитель К.О. Кривий, який навчив грамоті 1710 чоловік.¹⁶

Учителям лікнепів доводилось нелегко. На одного вчителя припадало по 60-70 учнів, до цього додавалась ще й робота в сільбуді, сільраді, потрібний був час і для самопідготовки. Ці обставини ускладнювались ще й тим, що вчителі по кілька місяців не отримували заробітної платні. І все ж, незважаючи на труднощі, вчитель був єдиним носієм знань.

Одночасно з ліквідацією неписьменності все ширше розгорталася робота по ліквідації малописьменності. Для цього передбачалось, що 25% осіб, які закінчували школи лікнепу, будуть продовжувати навчання у школах для малописьменних, а решта підвищуватимуть свій освітній рівень через клуби, бібліотеки, сільбуду, різні гуртки. Так, на початку 1924 р. лише у Вінницькій окрузі шкіл для малописьменних було 17, в них навчався 431 учень.¹⁷

До кінця 1927 р., долаючи величезні труднощі, зусиллями державних та громадських організацій Вінниччини було досягнуто значних успіхів у подоланні неписьменності. Так, у Вінницькій окрузі неписьменність на цей період ліквідувало 33000 осіб. Подібне становище було і в Гайсинському, Тульчинському, Могилівському та інших повітах.

Проте, незважаючи на величезні зусилля різноманітних установ і організацій та ентузіазм трудящих, неписьменність на Вінниччині не була остаточно ліквідована. Неписьменність населення Вінниччини на 1927 р. в середньому ще становила 37% проти 80% у 1921 р., однак письменним стало майже все організоване населення Вінниччини.¹⁸ Все ж це задовільняло на той час потреби тогочасного суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО).-Ф.П.3.-Оп.1.-Спр.60.-Арк.16; 2. Там само.-Ф.524.-Оп.1.-Спр.17.-Арк.32; 3. Там само; 4. Там само.-Ф.254.-Оп.1.-Спр.1.-Арк.530; 5. Там само; 6. Червоний край.-1924.-20 квітня; 7. Там само.-29 квітня; 8. ДАВО.-Ф.254.-Оп.1.-Спр.197.-Арк.36; 9. Червоний край.-1924.-2 листопада; 10. Червоне село.-1923.-9 травня; 11. Там само.-1924.-3 січня; 12. Червоний край.-1924.-6 квітня; 13. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 рр.-К.,1963.-С.55; 14. Червоне село.-1923.-18 січня; 15. ДАВО.-Ф.254.-Оп.1.-Спр.105.-Арк.21; 16. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область.-К.,1972.-С.45; 17. ДАВО.-Ф.254.-Оп.1.-Спр.676.-Арк.79; 18. Там само.